

Mangetydigt skoleliv

Af Sune Qvotrup Jensen

Dorthe Staunæs:
KØN, ETNICITET OG SKOLELIV
Forlaget Samfundslitteratur 2004, 372 s. Kr. 325,-.

Psykologen Dorthe Staunæs har på baggrund af sin ph.d.-afhandling skrevet en interessant og tankevækkende bog om køn, etnicitet og skoleliv. Bogen handler om, hvordan mennesker kønnet og etnisk bliver til i et komplekst og mangetydigt levet skoleliv. Den er inddelt i 12 kapitler fordelt på 7 dele.

Allerede i præludiet får vi et levende indblik i skolelivets mangetydigheder, når Staunæs tager os med til et klasseværelse på en skole i en forstad til København. Fra døråbningen ind til klasseværelset udpeger Gülsüm, Wahid fra niende for Staunæs. Wahid mikser sort hår og lysebrun hud med røde trompetbukser, voksede ben, affarvet hår og en gestik, der ikke er entydigt maskulin. Han gør både køn og etnicitet skævt. Derved bliver han så klam, at Gülsüm betror Staunæs, at hun altid siger, han kommer fra Indien – selv om hun godt ved, at han er fra Pakistan som hende selv.

Staunæs skriver sig på de første sider efter præludiet væk fra 'den store bekymringshistorie', der beskriver etnisk og kønnet forskellighed som eksisterende og bekymringsvækkende – og væk fra 'den store negationshistorie', der underkender og under-spiller forskelle. Ifølge Staunæs fikserer begge disse narrativer forskellene, når de gør dem til baggrundsvariabler, der har selvfølgelig indhold. En af hendes hovedambitioner bliver derfor at udfordre disse narrativer. At vise, hvordan forskelle gør en forskel, uden at forskellen kan tilskrives etnisk eller kønnet essens, og dermed at udfordre og skubbe til det virkelighedsbillede og de selvfølgeligheder, vi alle sammen abonnerer på uden at tænke over det. Staunæs undersøger, *'hvordan etnicitet og køn på forskellig vis bliver til i skolen hver dag som en del af de tolkningsrammer, skolens aktører forstår sig selv og hinanden igennem.'* (s. 30).

Staunæs skriver sig ind i de(n) teoretiske retning(er), der kan betegnes poststrukturalisme (om end denne kategorisering ifølge Staunæs er problematisk, fordi den omfatter vidt forskellige teordannelser (s. 82)). Her fokuseres på det komplekse og

mangetydige i menneskers levede liv. Der ses på samspil og sammenfiltringer frem for kausaliteter, fordi der, som det hedder, ikke findes nogen endelig referent, der kan gives primat og forklare de øvrige netværkskomponenter. Det er en retning, som tilstræber at destablisere de magtfulde kategorier, vi sædvanligvis tænker verden i, og dermed fokusere på sprækkerne frem for muren, på undtagelserne frem for reglen, på det skæve og anderledes frem for det, vi har vænnet os til at se som selvfølgeligt og normalt. Fordi undtagelserne og sprækkerne kan fortælle os noget væsentligt om det, der er på vej til at blive til, eller det som måske kunne være muligt – på kanten af det, som er. Staunæs interesserer sig for grænsefigurer, som ved deres skævhed viser noget om muligheder og spillerum i det eksisterende. Dermed er poststrukturalismen i Staunæs' aftapning en retning, der har fraskrevet sig traditionelle prætentioner om gyldighed og repræsentativitet, til fordel for en social science fiction, der interesserer sig for 'måder at fortælle på, der får virkeligheden til at se lidt anderledes ud' (s. 48).

Staunæs introducerer i del 2 sin tænkning om subjektiveringstilbud i komplekse netværk af komponenter. Hun undersøger hvilke subjektiveringer, forskellige aktører får tilbudt og får mulighed for at tage på sig, eller måske nærmere midlertidigt at gå ind i. Altså hvordan menneskelige identiteter skabes og muliggøres i et komplekst levet samspil af mange forskellige humane og non-humane aktører i konkrete situerede kontekster. Hun arbejder med en forståelse af intersektionalitet, der fokuserer på hvordan forskellige kategorier virker sammen på en måde, som er ikke-additiv, det vil sige på en måde, hvor kategorierne er til stede *samtidig* og i princippet skal analyseres samtidig, frem for at analysere deres virkning hver for sig for så efterfølgende at lægge disse virkninger sammen. Tilgangen er majoritetsinkluderende, i den forstand at også majoriteten bliver genstand for forskning. For at blive det må den imidlertid først forsøges eksotiseret og fravristet sin selvfølgelige, almindelige og 'normale' karakter. I Staunæs' optik er det derfor ikke kun 'de fremmede' der er 'etniske'. Og det er ikke kun kvinder, der er kønnede.

Staunæs har besøgt to skoler, Åskolen og Søsken, der blandt andet ved deres arkitek-

tur, deres pædagogik og deres politik i forhold til etnicitet er dybt forskellige.

Hun har taget udgangspunkt i en 7. klasse fra hver skole – har hængt ud og været til stede i undervisningen, på gangene og i skolegården. Hun har taget feltnoter, interviewet de professionelle og eleverne (nogen af dem flere gange), hun har læst med på danskstiler og skoleopgaver og hun har udleveret engangskameraer til eleverne og bedt dem tage snapshots af deres skoleliv. Staunæs har tilstræbt at se verden fra deres position, og det er der kommet et spændende empirisk materiale ud af.

Efter at have introduceret sit (meta)teoretiske univers og sit empiriske materiale tager Staunæs os i del 3 først med på en tur til stederne. Beskrivelserne af de to skoler er tankevækkende læsning. Allerede her antydes, hvordan konkrete arkitektoniske og bygningsmæssige faciliteter kan læses som en diskursiv materialitet, der muliggør og sandsynliggør visse subjektiveringstilbud og gør andre smertelige, umulige eller i hvert fald besværlige.

Derefter inviterer Staunæs os i del 4 om krop, tegn og tilbehør inden for i skolelivet. Den indledende beskrivelse af elevernes kropslighed fik mig til at erindre kropslige fornemmelser og sanseindtryk fra min egen skoletids begyndende og famlende flirten med seksualitet. Denne del af bogen viser, hvordan læsninger af kønnede og etnisk-racialiserede kropstegn, og det tilbehør vi beklæder vores kroppe med, har betydning for hvilke kategorier vi hverves til og dermed hvilke subjekter, vi får mulighed for at blive. Hun viser, hvordan valget af en sort Helly Hansen dynejakke, et par Adidas-bukser og en Nikehue i kombination med maskuline og etnisk-racialiserede kropstegn sender så stærke signaler til omverdenen, at bæreren af dette tilbehør skal anstrenge sig gevaldigt, hvis han ikke skal *blive* en 'kriminelt andengenerationsindvandrer'. Og hun viser hvordan det, at etnisk minoriserede aktører med feminine kønstegn bærer tørklæde kan give større, snarere end mindre, frihed, fordi tørklædet sender et så kraftigt signal om ærbarhed, at man i sin egenskab af kollektiv repræsentationsflade ikke behøver at frygte at blive besmittet af de aktører, man omgås og de kontekster, man færdes i. Tørklædet giver således adgang til det offentlige og det kammeratlige rum.

Vi får også nogle bud på, hvorfor nogle aktører med etnisk-racialiserede og maskuline kropstegn nogle gange kalder nogle danske piger for ludere. Ifølge Staunæs er der ingen simpel kausalforbindelse mellem drengenes ophavskultur og deres adfærd. Snarere skal man forstå drengenes stempling af disse danske piger som en måde at håndtere et bestemt subjektiveringstilbud på. Når pigerne klæder sig i strop T-shirts og kigger på drengene på en bestemt måde, indebærer det et subjektiveringstilbud til drengene om at *'indtage en aktiv plads i den seksuelle leg'* (s. 160). At blive en seksualiseret Anden. For at distancere sig fra den ikke-ønskværdige subjekt-position, de herved inviteres til at indtage, må drengene lægge afstand til pigerne. Og det sker konkret ved at kalde dem ludere. Det kan i hvert fald være et af flere mulige alternative bud på en tolkning.

Del 5 handler om det sociale og det seksuelt-romantiske. Heri vises, hvordan en række imperativer sætter sig igennem i skolelivet, således at kategorierne køn, seksualitet og etnicitet har en stor betydning for, hvilke subjekter eleverne får mulighed for at blive.

Undervejs møder vi konkrete humane aktører og lærer hele tiden nyt om, hvordan deres subjektiveringer bliver til i en kompleks skolesammenhæng. Vi møder Ulf, der qua sine etnisk danske og hvide kropstegn har besvær med at blive noget andet end den dukkede 'Dreng Danmark', og som for at blive en anden må overkommunikere sin afstand til artheden ved at 'underpræstere' og støje i klassen. Vi møder Bettina, der i en hel forstads øjne bliver en luder, fordi hun overtræder imperativet om alderspassende opførsel og imperativet om monoetniske seksuelt-romantiske relationer. Hun bliver nemlig kæreste med de ældre drenge med etnisk-racialiserede kropstegn. Og rygter vil vide, at hun også gør 'det' med dem.

I del 6 ser Staunæs på de/t professionelle. Hun viser, hvordan skolernes forskellige politikker og praksisser i forhold til etnicitet får indflydelse på den måde, elevers og læreres subjektiveringstilbud gensidigt betinger hinanden. Hvordan Søskolens officielt vedtagne politik om ikke at være multikulturel i praksis giver det danske primat og fastlåser både lærere og elever i rigide mønstre af subjektivering, der fremhæver det etniske og giver

anledning til antagonistiske relationer mellem et overvejende dansk lærerkorps og de tyrkisk/kurdiske drenge.

I sidste og syvende del af bogen samler Staunæs op i en række afslutninger, der er foreløbige, partielle og ydmyge: Det ser ud til, at især skolernes overordnede politik og praksis har stor betydning for elevernes subjektiveringsmuligheder. Søskolens officielle politik om ikke at være multikulturel, privilegerer i praksis det danske og får etnicitet til at rykke i forgrunden for elevernes subjektiveringer, således at centrale grænsefigurer her bliver 'racisten', 'andengenerationsindvandrerens' og 'tørklædepigen'. På Søskolen må man vælge side. Man må enten være dansker eller etnisk Anden.

På Åskolen derimod har man en officiel politik om at prioritere og værdsætte det multikulturelle. Men så rykker køn i forgrunden og 'luderen' og 'bøssen' bliver centrale grænsefigurer. *'Det paradoksale er, at nedtoninger af bestemte temaer i skolernes politik og praksis følges af betoning af det samme tema i det konkrete levede liv'*, skriver Staunæs (s. 344). Samtidig er det sådan, at selv om de fire ovennævnte imperativer er til stede på begge skoler, så strammes de på Søskolen, mens de er under udfordring på Åskolen. Når Åskolen således retter særlig opmærksomhed mod og støtte til pluralisme i forhold til kategorien etnicitet, skaber det, ifølge Staunæs, sprækker og paradokser, der potentielt giver et øget spillerum for skævgørelser af kategorierne køn og seksualitet. Det skal man dog ikke forstå derhen, at køns-kategorierne er væk eller har mistet betydning på Åskolen. Snarere bliver etnicitetskategorien kønnet på en sådan måde, at racisme vendes mod de, *'der bærer samme etniske kategori som en selv. Man kan ikke være en af vores slags, hvis man gør seksualitet forkert...'* (s. 350). Skævgørelserne af køn og seksualitet er således på en gang mulige, besværlige og smertefulde på Åskolen. Modsat Søskolen hvor denne subjektiveringsmulighed *'ganske enkelt ikke [står] åben i praksis'* (s. 346).

En anden vigtig afslutning handler om individualitet og subjektivering. Staunæs viser, at der i Søskolekonteksten er ansatser til en subjektiveringsform, der er kollektiv snarere end individualiseret. Der er på vej til at skabes et etnisk-racialisert og hypermaskulint

'Vi', som er i opposition til skolens given det etnisk danske primat.

*

En af styrkerne ved Staunæs' fremstilling er, at den operationaliserer et ellers abstrakt begrebsunivers om intersektionalitet og gør det 'forskbar', samtidig som hendes empiriske arbejder kommer til at virke tilbage og infor mere intersektionalitetsdiskussionen. Staunæs holder således mere end hun lover. Mens hun i de indledende kapitler (f.eks. s. 60) citerer nyere kønsforsknings slagord om, at sociale kategorier som køn og etnicitet ikke er noget man er, men derimod noget man gør, forhandler og bliver til, viser hendes afsluttende analyser, at ikke alene er køn og etnicitet noget man gør – køn og etnicitet er også noget andre gør en til, og noget andre gør ved en. Og jeg fristes til mere eller mindre for egen regning at tilføje: I en række situationer noget man allerede er blevet gjort til, så der ikke er så meget at forhandle om. Dermed udfordrer Staunæs, som jeg læser hende, sit eget slagord om at sociale kategorier er noget man gør; et slagord der, som Staunæs selv berører, tenderer at gøre socialkonstruktivisme til interaktionisme og principielt udgrænser en opfattelse af strukturer som noget, der er mere og andet end summen af interaktioner. På den måde er der måske en indre spænding i Staunæs' analyse. Men det gør ikke noget. Tvært imod.

Samtidig med at Staunæs udfordrer sit eget slagord problematiserer hun forestillinger om (elev)subjekter som '*frisat eller løsgjort ('dis-embedded') fra konteksten*' (s. 68), idet hun pointerer, at det '*er nødvendigt at medtage en indkredsning af de steder i subjektivitetsformationer og i relationerne mellem mennesker, hvor barrierer for bevægelse, skift og forhandling forekommer*' (s. 351). Denne forfriskende problematisering af en ellers veletableret forestilling om et sociokulturelt frisat senmoderne samfund står i mine øjne så meget desto stærkere, netop fordi Staunæs ikke principielt og a priori abonnerer på et stærkt strukturbegreb og derfor ikke prækonstruerer sit genstandsfelt på en måde, der nedtoner aktører.

*

Som skeptisk sociolog, har jeg visse problemer med Staunæs', og poststrukturalismens,

måde at gå til verden på. Menneskers kroppe bliver bærere af tegn. Verden læses. Som var den en tekst. Eksemplificeret ved at Staunæs' analysestrategier er diskurspsykologisk *læsning*, komparations*læsning*, oppositions*læsning* og overskuds*læsning*. Indrømmet, ordet *læsning* henviser i denne forbindelse vel først og fremmest til måder at læse et kvalitativt materiale, som for størstedelens vedkommende manifesterer sig netop som tekst. Men alligevel er det som om ordvalget fortæller noget mere om tilgangen til verden. Når man går læsende til verden, går til den som tekst, udgrænses det konkrete, fysiske, kropslige og materielle. Med mindre man gør også det materielle til en del af diskursen, som Staunæs gør med reference til forfattere som Judith Butler, Dorte Marie Søndergaard og Michel Foucault. Men hvis det materielle bliver en del af diskurser, bliver det svært at begribe det, der kropsligt og fysisk erfares som noget, der ligger ud over tegn og tekst. Jeg tænker, at hvis Staunæs havde taget ophold i de miljøer hun undersøger i længere tid, havde boet og levet der, ville hun måske have fået nogle fysiske, kropslige og, for at sige det rent ud, *prædiskursive* oplevelser af, hvordan den konkrete materielle verden er til stede og virker på mennesker. En oplevelse af, hvordan menneskers sociale livsvilkår former dem på en helt konkret måde, der begribes dårligt ved en legende og destabiliserende læsning af verden som tegn. En oplevelse af, at det sociale er til stede konkret *i kroppen*. Ikke kun som tegn *på kroppen*.

*

Da jeg nu ikke har kunnet holde mig fra at problematisere Staunæs' arbejde, er det værd at pointere, at ovenstående ikke skal forstås som kritik i ordets dagligdags forstand. Snarere er det ment som en pointering af, at noget, måske endda meget, kunne have været gjort anderledes og dermed have privilegeret andre perspektiver. Dermed ikke sagt, at det *burde* være gjort anderledes. Staunæs' arbejde står som et udfordrende, velgennemført og helstøbt eksempel på hvilke interessante og urovækkende kundskabstilbud, det er muligt at producere inden for den poststrukturalistiske retning, hun indskriver sig i.